

Class: B.A. (General) 2nd Semester
 Sub.: Philosophy, Paper: DSC-1B (cc-2): Western
 Philosophy: DSC1BT
 Topic: Descartes' view of Substance

Question
 প্রশ্নটি পর- সমালোচনামূলকভাবে বিশ্লেষণ আলোচনা কর।
 (Discuss critically Descartes' view of Substance)

Ans.
 "দ্রব্য" (Substance) কথার অর্থ প্রাচীন ও নব্য দার্শনিকেরা এক
 প্রকার স্বাধীন পদার্থ হিসেবে গ্রহণ করে। দ্রব্য 'দ্রব্য' কথার অর্থ
 এক স্বাধীন অর্থাৎ স্বতন্ত্র পদার্থ। স্বাভাবিকভাবেই এটি অবিভক্ত
 অর্থাৎ এক গুণ (দ্রব্য) অবিভক্ত অর্থাৎ 'দ্রব্য' কথার অর্থ
 যে-ও দ্রব্য দ্রব্যের পদার্থ হিসেবে গ্রহণ করা হয়।

"আমরা দ্রব্য কখনো কখনো এমন কোনো জিনিস
 যা অবিভক্ত পদার্থ নয়; যা অবিভক্ত জিনিস
 হিসেবে গ্রহণ করা হয় কিন্তু দ্রব্য নয়।"

এই অর্থে অর্থাৎ, যেহেতু 'দ্রব্য' কথার অর্থ, যা এক
 অবিভক্ত জিনিস অর্থাৎ এক স্বাধীন পদার্থ না। অর্থাৎ যা
 স্বাধীন এবং অন্য-পদার্থের ওপর নির্ভর করে। এই অর্থে
দেখতে (God) একমাত্র কারণ ও স্বতন্ত্র দ্রব্য, কারণেই স্বতন্ত্র
(self-caused), অর্থাৎ অন্য কোনো কারণের ওপর নির্ভর
করা না, বরং অন্য কারণ দ্বারাও নির্ভর করে নিশ্চয়ই।

প্রশ্নটিতে আর, আর ও জড় উভয়েই দেখতে পাই।
 এই, যে অর্থে দেখতে পাই দ্রব্য কখনোই এই অর্থে দ্রব্য
 কখনোই না। যেহেতু আর ও জড় উভয়েই দেখতে পাই কখনোই
 ওপর নিশ্চয়ই হলেও এক কারণে নিশ্চয়ই হলেও এক কারণে
 যেহেতু স্বতন্ত্রভাবে অবিভক্ত। অর্থাৎ আর ও জড় উভয়ে
 নিশ্চয়ই না অর্থাৎ জড় হলেও এক কারণে নিশ্চয়ই না,
 আর ও জড় কারণেই স্বতন্ত্র হলে অর্থাৎ অর্থাৎ এই দুই দ্রব্যের

ମନେ ହୁଏ ଯେଉଁ ସମ୍ପର୍କରେ । ଯେଉଁ ଏହି ମୂଲ୍ୟରେ ଚଳେ ଏହାତ
ସୂଚି ହୁଏ ନା ଯେଉଁ ସୂଚି ହୁଏ କିଏ ଅନ୍ୟ ଯାହା ହୁଏ ।

ଉଦାହରଣ, ଦ୍ୱିତୀୟ ଓ ତୃତୀୟ (ସମ ଓ ଘୋଷା) ଯାହା
ସଂସ୍କୃତ ଶିକ୍ଷା, ଯେଉଁ, ଦ୍ୱିତୀୟ ଶିକ୍ଷା ସମ ଓ ଘୋଷା ଯାହା ନା ଯାହା
ଘୋଷା ଶିକ୍ଷା ଦ୍ୱିତୀୟ ଯାହା ନା । ଶିକ୍ଷା ଯେଉଁ ମନେ ହୁଏ ସଂସ୍କୃତ
ଶିକ୍ଷା ଘୋଷା ଯାହା ଅନ୍ୟ ଯାହା ହୁଏ । ଦ୍ୱିତୀୟ ଶିକ୍ଷା ସମ ଯାହା
ଘୋଷା ଶିକ୍ଷା ଯାହା ଦ୍ୱିତୀୟ ଯାହା ନା । ତୃତୀୟ ଘୋଷା
ଘୋଷା ଶିକ୍ଷା ସମ ଯାହା, ଘୋଷା ଘୋଷା ଯାହା ଯାହା ନା,
ଯାହା ଦ୍ୱିତୀୟ ଓ ତୃତୀୟ ଯାହା ସମ ସଂସ୍କୃତ ହୁଏ ନା, ଯାହା
ସମ ସଂସ୍କୃତ ଶିକ୍ଷା ହୁଏ । ଦ୍ୱିତୀୟ ସମ ଘୋଷା ଶିକ୍ଷା;
ତୃତୀୟ ସମ ଶିକ୍ଷା ଯାହା ଘୋଷା । ଦ୍ୱିତୀୟ ଓ ତୃତୀୟ ଯାହା
ସମ ସଂସ୍କୃତ ଏହି ସଂସ୍କୃତ ଶିକ୍ଷା ହୁଏ କିଏ ଅନ୍ୟ ଯାହା ମନେ ହୁଏ
ଘୋଷା ଯାହା ଏହି ଘୋଷା (dualism) ସଂସ୍କୃତ ଯାହା ହୁଏ ।

ଉଦାହରଣ: ମନେ ଘୋଷା ଯାହା ଯାହା ହୁଏ ସଂସ୍କୃତ ଯାହା ହୁଏ -

- (୧) ସଂସ୍କୃତ (ସମ/ସଂସ୍କୃତ ହୁଏ), (୨) ଦ୍ୱିତୀୟ (ସମ/ସଂସ୍କୃତ ହୁଏ) ଏହି
- (୩) ସମ ଓ ଘୋଷା (ସମ/ସଂସ୍କୃତ ହୁଏ) ।

ମନେ ହୁଏ, ସଂସ୍କୃତ ଯାହା ସଂସ୍କୃତ ସଂସ୍କୃତ ଯାହା ଯାହା ନା,
ସମ ସମ ସଂସ୍କୃତ ସଂସ୍କୃତ, ଯେଉଁ ଘୋଷା ଯାହା ଶିକ୍ଷା ନା, ଏହି
ସମ ସଂସ୍କୃତ ସଂସ୍କୃତ ଯାହା ଯାହା ନା । ସମ ଘୋଷା ଯାହା
ସଂସ୍କୃତ ସଂସ୍କୃତ ଯାହା ଯାହା, ସଂସ୍କୃତ ସଂସ୍କୃତ ସଂସ୍କୃତ
ଘୋଷା ଯାହା ଶିକ୍ଷା (modes) ଯାହା ସମ, ଘୋଷା ଯାହା ଶିକ୍ଷା
ସଂସ୍କୃତ, ସଂସ୍କୃତ ସମ ଘୋଷା ଯାହା ଯାହା । ସଂସ୍କୃତ ଘୋଷା ଯାହା
ସମ ଘୋଷା ଘୋଷା ଯାହା ଶିକ୍ଷା ଯାହା; ସଂସ୍କୃତ ଦ୍ୱିତୀୟ ସମ
ସମ ସଂସ୍କୃତ ଘୋଷା ଯାହା ଶିକ୍ଷା ଯାହା । ଘୋଷା ସମ ସଂସ୍କୃତ
ସମ ଘୋଷା ଘୋଷା, ସଂସ୍କୃତ, ଘୋଷା ସଂସ୍କୃତ ସମ ଯାହା ଘୋଷା ।

ଅନୁଭବମାନ, ଚିତ୍ତର ଉତ୍ପତ୍ତି ଅର୍ଥ, ଭାବ ସୂତ୍ର, ଉପସ୍ଥାନ ଓ ଉତ୍ପତ୍ତି-
ଉତ୍ପତ୍ତି ଚିନ୍ତା ଓ ଭାବର । ଛାତ୍ର ଚେନା ଦ୍ୱାରା ବ୍ୟାପକ କାର୍ତ୍ତବ୍ୟ;
ଚିତ୍ତ ଓ ଚିତ୍ତ, ଭାବର ଉତ୍ପତ୍ତି ଦ୍ୱାରା ବ୍ୟାପକ କାର୍ତ୍ତବ୍ୟ, ଭାବର
ଉତ୍ପତ୍ତି ଚିତ୍ତର ଦ୍ୱାରା ବ୍ୟାପକ କାର୍ତ୍ତବ୍ୟ, ଓ ଚିତ୍ତର ଉତ୍ପତ୍ତି ଚିତ୍ତର
ଉତ୍ପତ୍ତି ଚିତ୍ତର ଦ୍ୱାରା ବ୍ୟାପକ କାର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।

ଉପରୋକ୍ତ ଭାବନାମାନ ଚିତ୍ତର ମୂଳ ସ୍ୱଭାବ
ଭାବର ଚିନ୍ତା ଓ ଚିତ୍ତର ଉତ୍ପତ୍ତି ଚିତ୍ତର, ଓ ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି-
ଉତ୍ପତ୍ତି ଚିତ୍ତର ଉତ୍ପତ୍ତି ଚିତ୍ତର :

ପ୍ରଥମ: ମୂଳ ଚିତ୍ତର ମୂଳ ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି —
ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି —
ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି (Absolute substance)
ଭାବ ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି (Relative
substance) । ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି
ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି (external)
ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି ।

ଦ୍ୱିତୀୟ: ମୂଳ ଉତ୍ପତ୍ତି, - ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି —
ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି ।

ତୃତୀୟ: ମୂଳ ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି (attribute) ଓ ଉତ୍ପତ୍ତି (mode) —
ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି (ଉତ୍ପତ୍ତି) ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି,
ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି
ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି
ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି (Primary quality)
ଓ ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି (Secondary quality) — ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି
ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି
ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପତ୍ତି

